

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 4. No. 13. 1939

ŞANİ ZADE ATAULLAH
ELKİTABÜL HAMİS Fİ ZİKRİL EDVİYE

الكتاب الخامس في ذكر الادويه

II

لشانی زاده محمد عطاالله الطیب

ماچرونه ماسرون اسچریلنوم هلیوزلینوم اسدرنیون اسپرنیون (28)

الماهی İmparatoryayı berridir yani bir nebatı müstemirredir ki kerefs nevindendir ve yaprakları kerefs yapraklarına müşabih, lâkin büyük ve baharî ve magdanoz taamına benzer taamludurlar. Sakları üç dört karış kadar yükselirler ve dallar verirler ve tepelerinde şemsiye tarzında müctemi ve ufacık ve çepçevre beşer beyaz varaklardan ibaret çiçekler açar ve sonra ikişer ikişer ve büyücek ve müdevversi ve siyah, acı tohumları hasıl olurlar. Kökü orta boylu ve kalın ve beyazdır. Bu nebat gölgelik ve sulak ve kayalık ve denize yakın yerlerde biter. : الاقسام المستعملة : kökü ve yaprakları ve ekseriya tohumları kullanılır. طريق الاستعمال matbuh ve nuku olunur. الخواص muvakkız ve muhaddiş ve müfettihtir. استعمال füturdan olan bevlın ve hayzın ihtibasında ve kuluncu rebhide kullanılır. مقدار الاستعمال yarım dirhemden bir dirheme kadar 80 dirhem suda nuku ya matbuh olunur.

29) اشمیلاچه Çadır çiçeği nevindendir. Anınla böylece tarif olunur.

30) بلیطو بیلت بلینوم بقله یمانیه اشتیر

الماهی Bir maruf nebatı seneviyedir ki evvelâ iki nevi vardır. Birine ak eştir ve öbürüne kırmızı eştir derler. Ve bunların birbirinin kebir ve sagir nevileri vardır. Kebirleri dörder karış ve sagirleri birer karış kadar yükselirler ve cümlesi sebze makulesindendirler. Lâkin taamları ve gıdaiyetleri güzel olmadıklarından agniya itibar

Tarih sayfeleri :

DÖRT BUÇUK ASIRLIK BİR SERİİYATIMIZ

Dr. RİFAT OSMAN (*)

Muhterem meslekdaşım Doktor Ahmet Süheyle ithaf

Osmanlı İmperatorluğunun ikinci darülmeliki yani Payitahtı olan (Edirne) hars dairemizin koleksiyonlarını zenginleştirecek mevzuları ihtiva eden bir tarihî belgedir. Bazı Avrupalı tarihçilerin iddiaları veçhi üzere bizim ilmî ve içtimaî seviyemizi yükselten Bizans değildir. Büyük Asyadan Küçük Asyaya hicret eden türklerin Geliboludan geçerken cahil ve medeniyetsiz bir millet olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Şehirlerimizi tetkik ettikçe bu hakikat tezahür eder.

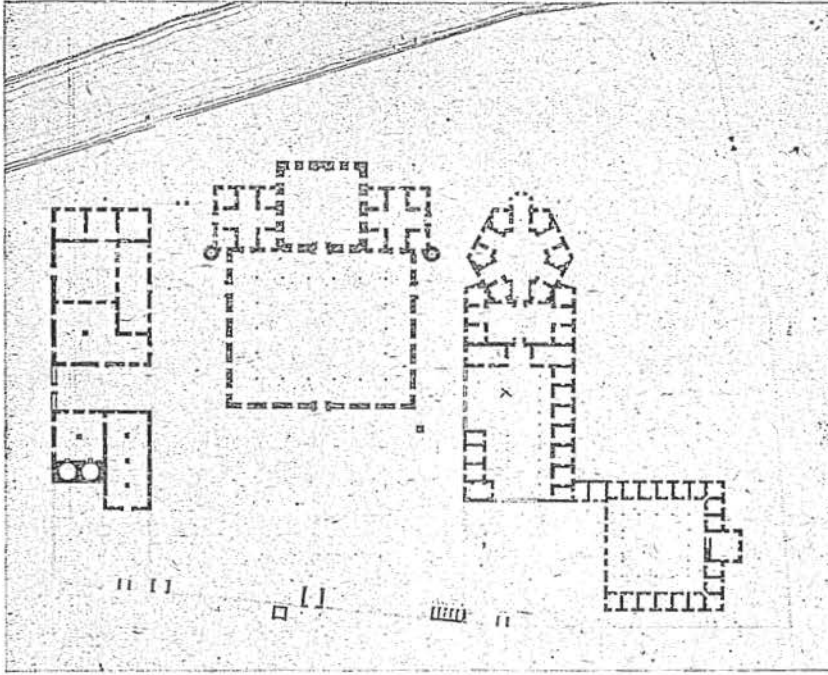
Hiç bir kimse iddia etmesin ki biz türkler yalnız mızraklarımıza kılıçlarımıza dayanarak (Neylüfer) suyu kenarlarından (Tuna) sahillerine atladık. Böyle bir hüküm insafsızca ve hatta gaddarana olur. Eğer böyle olsaydı Hind sularından Cebeli Tarika kadar uzanan o koca Hükümet vücud bulurmuydu? Bizleri, yalnız harp meydanlarında celâdet izhar ve maharet ibraz eden sair medenî alâkadardan mahrum bir millet gibi tarif eyliyenler kabul ederlermiki koparıcı, yıkıcı, tahripkâr rüzgârlar ağaçların dallarına meyveler assın, tarlalara çiçekler serpsin.

Kılıç, mızrak, bunlar kahramanların zafer yaratıcı vasıtalarıdır. Kahramanlar ordularını mütefekkirler, alimler, sanatkâarlar ordusu takib etmezse o zaferler uğruna akan kanlara yazıklar olsun.

Yedinci asrı hicriden itibaren şehamet meydanına atılan biz garb türklerinin ordularını fazlu kemal erbabı takib etmemiş ise bu gün tarihlerini bile tesbitten aciz olduğumuz o alî eserleri kim yaptı? (Bir çadır kalkından bir hükümet icad eyledik) diyenlerin neyi murad

(*) Millî Mecmua No. 69 s. 1113. 15 eylül 1926 yılında neşrolunmuştur. (Vefatı 1933, Edirne) (Yalnız M. S. Ç. ın yeni yaptığı plân ve makta konu)

ettiklerini otuz beş, kırk senedir elimden düşmeyen tarihlerimiz bana söylemediler. Her halde zamanının dahiyane eserlerinden mad'ud olan bu nam Mahdud nafi muesseselerin ihdası lüzumunu tefekkür ve takdir eden mütefenninlerimiz, mütefekkirlerimiz var idi.

Edirne Darü'ssifasının Bayezit Camii ve Medresesi ve İmareti ile birlikte pılları
(Mimar Sedat Çetintaş tarafından çizilmiştir.)

Memleketin terakki ve tealisine hizmet edenler dört beş tezkenin nakil ve hikâye ettiği kadar mahdud ve bir kaç yüz şair ve suhandana inhisar etse idi taş tuğla devirlerinin en kıymetli metrukâtından olan bu kıymetli abideler vücud bulmaz, o yüz binlerce cild kitanlar yazılmaz ; her türlü askerî ve harbî havayıcı dahilde tedarik olunan yüz binlerce mevcudlu ordulara, donanmalara sahip olmazdık. Müzelerin dolablarını dolduran o bedii, rakik mamulâtın cümlesi türk üstadlarının marifet eserleridir. Hayırhahımız olanları

irşada lüzum yok, onlar hakikati bilirler. Aleyhdarlarımız ise söyleyecek söz bulamadıkları vakit üstadlarımızın ihtida ettirilmiş Hristiyan çocukları olduklarını ileri sürerek ferahlanmağa uğraşırlar.

Edirneyi ziyaret edenler şehrin şimal hududunu çizen Tunca nehri sahilllerinde sakafı yüzü mütecaviz kubbeler ile örtülmüş müteaddid binaların çerçevelediği bir yüksek kubbe ile iki ince minare görürler.

İkinci Beyazıdın evkafından olan bu müessese yeknazarda bir mabed gibi görünür ise de teferruatı tahlil edersek asrının ihtiyaçlarına ve bilhassa acezenin ıztıraplarını tehvin için yapılmış hayır müesseselerinden teşekkül ettiğini anlarız.

(Ak Kerman) seferi münasebetile (12 rebiül'ahır 890 = Nisan 1485 milâdî) tarihinde Edirneye gelen ikinci Bayezide şehrin bir hastaneye muhtaç olduğuna dair mürâcaatda bulunulduğundan mezkûr müessesenin inşaatına başlanmış ve sekiz senede ikmâl olunmuştur. Bu koleksiyonun teferruatı şunlardır :

- 1 — Dört duvar bir kubbe iki minareli basit ve küçük bir cami
- 2 — Sağ ve solunda iki Tabhane (1)
- 3 — Hastane
- 4 — Medresei tıbbiye
- 5 — İmaret
- 6 — Fırın
- 7 — Ahırlar
- 8 — Çift hamam

(1) (Tabhane) — bazı camilerin ittisalinde inşa edilen ve (tabhane) denilen mebaninin mahiyetleri tahakkuk etmemiştir. (Beş buçuk asırlık türk tababeti tarihi) unvanlı muteber eserin sahibi doktor Osman Şevki eserinde tabhanelerden bahs ile (sahife 111) bazı mütaleattan sonra :

(Tabhaneleri muhtaç, dermande, kudretsiz fakir ve acizlerin iâşe ve iskânlarına mahsus birer müessese ve hali hazır tabirince darül'aceze veya konak gibi bir şey olmak üzere telakki etmek lâzımdır.)

Evliva çelebi (cild 3, sahife 436) mevzu bahsimiz olan tabhanelerden bahs ile : (bu camiin yemin ve yesarinde Gazi Murad bey camii gibi misafirin ikame-tine mahsus iki tabhane vardır) diyor.

Edirneli Saray kapıcı başlarından Mollacık zade Raşid ağanın (1191) 1777 tarihli

9 — Dört taşlı değirmen

10 — Büyük kârgir köprü

Makalemizin mevzuu ise bu müesseselerden (hastane) ve (medresei tıbbiyedir). (Projeye müracaat).

Bu paviyonlar camiin garb tarafında vasi bir bahçenin içinde ve Tunca sahilinde inşa kılınmışlardır,

Hastane dört müteferrik kısımdan teşekkül eder :

Hastalar kısmı — memurin kısmı — meccanın kısmı — hizmet kısmı.

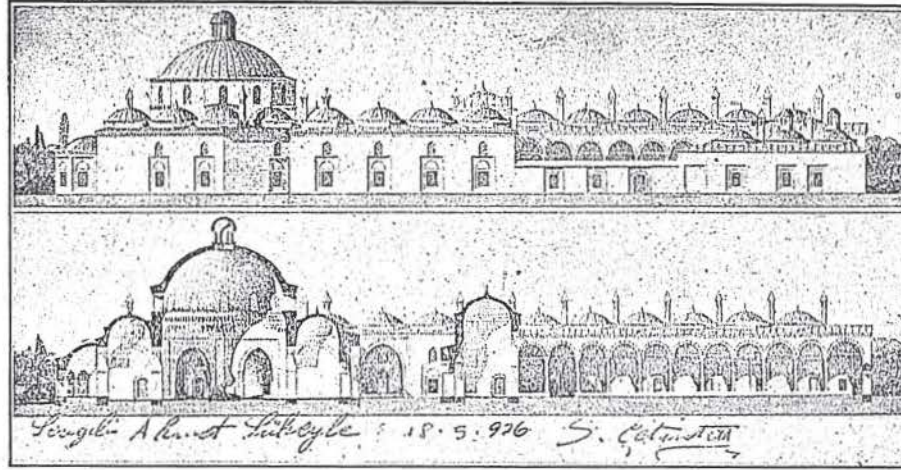
(Medresei tıbbiye) ise ayrı bir paviyon olup sair medreselere muşabih bir bahçe etrafına dizilmiş derslane, müderris ve talebe odalarından teşekkül eder.

Hastanenin tetkike şayan olan ciheti dört buçuk asır evvel zengin bir kadro ve pek insanî bir maksad ile inşa edilmiş olmasıdır. Biz türkler bu gibi hayır müesseselerine cidden asrımıza yaklaşan tertibat ile vücud verirken sair memleketlerde biçare hastalar ya hallerine terkediliyor veya münzevi ruhbanın dua odalarında ölümüne intizar ediyorlardı. İstidraden söyliyelim ki biz türkler on beşinci asrı milâdide her türlü istirahat esbabına malik binalar içinde zamanın ilmî nazariyatına göre hastaları tedaviye uğraşır ve tetkik ve müşahedeye merbut tabibler yetiştirmeğe çalışır iken Fransa Ulemasından Mişel Servet (Michel Servet) namındaki zat siyah kanın ak ciğerlerde kırmızı kana tahavvül ettiğini söylediği için ateşde yakılıyordu.

Hastalar kısmı yüksek ve büyük bir kubbenin altına tesadüf eden dairevî mermerliğin etrafına dizilmiş odalar ve sofalardan tereküp eder. Bu şeklin tetkike değer bir hususiyeti vardır : Hastaları bir dairenin muhitinde yatırmakda dikkate en şayan faide az miktarda

---

mecmuasında mütalea ettiğimize göre Bayezid câmii tabhanelerinden sağ taraftaki cemaatin namazlardan evvel toplanıp oturmalarına mahsus bir mahfel olduğu, sol taraftaki tabhanenin de civar karyelerden Edirne mahkemesine gelen eshabı mesalihden hanlardan ikamet edemiyecek derecelerde acız olanların ikametlerine mahsus bulunduğu tahakkuk etmiştir. Bu tabhaneler Edirne'de Gazi Mihal, = Yıldırım ve Beylerbeyi camilerinde de vardır.

Edirne'de Bayezid II darüşşifasının görünüşü
Mimar S. Çetintaş tarafından çizildi.

hasta bakıcı ile mazbut bir takkayüd ve nezaretde bulunmak ve kolay iş görmektir.

Bu model (1876-1890) seneleri beyinde Almanya, İngiltere ve Amerikada inşa olunan bazı hastanelerde tatbik edilmiştir. On dokuzuncu asrı milâdî mimarlarının bizim dört asırlık projemizi model ittihaz edip etmedikleri bizce mechuldür; Bizce iftihara şayan olan cihet amelî ve ilmî bir ihtiyacı dört beş asır evvel bir hastane projesinde teksif etmek liyakatini ihraz etmekteyizdir.

Dairevî koğuşları olan hastanelerden bazıları şunlardır :

Hastanenin ismi veya mevkii	İnşası Tarihi	Koğuşun kutru	Koğuşta yatak adedi
Gasthuis	1878	18 metre	20
Stuiven	1856		
John Hopkins Hospital İngilterede	1876 } 1889 }	18 »	24
Almanyada Stuttgart Bahriye hastanesi	1897	10 »	7
Presbyterian Filadelfiyada	1888	16 »	16
Bradford Çocuk hastanesi	1890	20 »	25

(Frederich Osvaldkun) mimarî külliyyatından
(Stuttgart 1903) tabı

§

Edirne hastanesi hakkında Evliya çelebinin yazdıklarını okumak faideden hali değildir (cild 3, sahife 468)

(Bimaristan Bayezid han — Bayezid han camiinin Taşra haremi kebirî yemininde bağı irem içre bir darüşşifa vardır. Başkaca « medresei etibba » sı ve höcrelerinde talebeleri vardır ki her biri daima Eflatun, Sokrat, Bukrat, Filkos, Aristatalis, Calinos, Fisagors tevhidinden bahseder tabibi hazik ve kâmillerdir.

(El'ilmü İlman İlmüledyan vessanî ilmülebdan) fehvasınca her biri bir fenne sülûk edip ilmi tıbbda kütübü mutebereye itibar ederek ebneyi ademin derdine deva ve mualece erişdirmeğe çabalarlar. Onda bir darüşşifa var ki diller ile takrir ve kalemler ile tahrir olunamaz. Fakat deryadan bir katre kabilinden bazı evsafını beyan edelim :

Mezkûr bağıın vasatında eflake ser çekmiş bir kârğir kubbei

baladırki güya hamamı rüşena camekânı zirvei alâsı küşadedir. (1)

Bu küşade yerdé altı adet mermer sütunlar üzerinde tacı kiyanyan misâl bir kubbecik var. Amma gayet mevzun. Üstad Şirinkâr bu kubbei sagirin zirvesine zehebi halis ile mutalla' bir gûna demir mil üzere bir bayrak yapmış ; ne canibden rüzgâr eserse o bayrak alemi o cahibe meyleder, garib temaşadır.) diye hastalar kısmının kubbe-sile üstündeki rüzgâr pusulasını ballandırarak tarıfden ve devam ile hasta odalarını ve büyük kubbenin altındaki şadırvanı ve hastaların ne suretle vakıt geçirdiklerine de işarettten sonra bahçedeki (simü-zerrin, deve boynu, mişki rumi, yasemin, gül, nesrin, şebboy, karan-fil, reyhan, lâle, sünbül gibi sükûfeleri) hastalara vererek güzel kokularile şifayab olduklarını da tarıf ederek :

(Amma bu hakir evliya garib bir şey gördüm : Merhum ve mağfur Bayezid Veli Aleyhürrahme vakıfnamesinde hastalara deva', derdlilere şifa, divanelerin ruhuna gıda ve def'i sevda olmak üzere on aded hanende ve sazende gulam tahsis etmişdir ki üçü hanende, biri neyzen biri kemanî, biri musikari, biri santurî biri udî olup haftada üç kere gelerek hastala ve delilere musiki faslı verirler. Beimsi hayyikadir nicesi avazı sazdan hoşhal olurlar. Hakkaki ilmi musikide neva, rast, dügâh, suzinâk makamları ânlara mahsusdur.) der.

Hastalara günde üç defa yemek verildiğine işarettten sonra :

(Keklik, toraç, sülün, güvercin sayyadlar, kaz, ördek ve bülbüle varıncıya kadar cemii mürğanı sayyadlar mütevellîye getirip hekimlerin arzusu ve mizacı üzere tabholunarak hastalara verilir.) diye hastaların tagdiyesi hususunda gösterilen ihtimamı da ve haftada iki defa (Maadin kârhanesi) nin küşadile şehir ehalisinden ihtiyacı olanlara macun halinde edviye tevzi kılındığını söyliyerek şifahanenin kapısı üzerindeki şu levhayı okuyarak sözünü bititir. Ten dürüst olan adam bu edviyeden bir kırat alırsa alil olup firavun ve kârunun la'neti üzerine üzerine ola.) Evliya çelevi :

(Bundan başka Edirne'de darüşşifa yok gibidir. Diğerlerinin vakıfları harap olmuşdur. Hâlâ bu şifahane cari ve kadimdir.) diyor

(1) Kadim üstadlarımız kubbelerin merkezinde küçük sütunlara istinad elden küçük kubbeli bacalar inşa ederler ve bunlara (Badgir) derlerdi, Elyevm bazı ustalar bunlara (Fener) namını verirler.

ise de yaptığım tetkikatta Edirne'de bir diğer hastane yapıldığına dair malûmata destres olamadım. Lâkin elyevm Edirnenin Kirişhane semtinde (Miskinler mahallesi) namile benam olan mevkide ikinci Muradın Cüzamlılara mahsus bir tecridhane tesis ettiği tahakkuk eylemiştir. Üsküdar'daki Miskinler müessesesini yeniden ikinci Sultan Mahmud'un inşa ettirmiş olmasını nazarı itibare alanlar Türkiyede bu kabil müesseselerin pek geç olarak teşkil kılındıklarını yazan Zambako paşanın dokuzuncu asrı hicride müesses Edirne ve Yavuz I tarafından tesis olunan Üsküdar miskinhanelerinden haberdar olmadığı anlaşılmaktadır.

Edirne Selimiye camii kütüphanesinde mahfuz olup mütalea olunan vakfiyesine nazaran Bayezid hastanesinin memurin kadrosu şudur:

	Yevmiye	Akça
1 — Reisi etibba	30	
2 — Tabib (beherine)	10	»
3 — Kehhal »	7	»
2 — Cerrah »	7	»
1 — Kâtib »	4	»
5 — Hizmetci »	3	»
1 — Eczacı	6	»
1 — Vekilharç	4	»
1 — Kilerdar	4	»
2 — Aşçı (beherine)	3	»
1 — Ferraş (teharete memur)	3	»
1 — Cassal	3	»
1 — Bevvab	3	»
1 — Hadım (Berber)	3	»

Vakıfnameye nazaran yevmiye tenvirata (3) akça, ve mekûlata da (200) akça tayin kılınmıştır (Vakıfname tarihi 898 (1492) dir.)

§

Vakıfnamede evliyanın tarif ettiği saz takımına dair bir malûmata tesadüf etmedim.

Evliya çelebi Sofyadan İstanbul'a avdetinde Melek paşa refaktili 1652 (1063) tarihinde Edirne'de tevakkufu esnasında seyahatnamesinin Edirne faslını yazdığı zaman Edirne hastanesi yüz. altmış senelik bir müesseseye idi. Belki vakıfname zayi olmuş veya tebeddülâta uğramış bulunduğundan Evliyanın tarif ettiği bazı kısımları mezkûr vakıfnamede bulamadık.